

3.

WALDMANN JÓZSEF JICHAK (1795-1856)

1842. április 25.

*Lásd meg szegénységemet és gyötrelmemet;
bocsásd meg minden bűnömet.**

*Zsolt 25,18

Józsefet kiengedték Egerben az adósok börtönéből.

El is indult azon nyomban Tállyára, hogy hírt adjon magáról idős atyjának, hiszen 1841 júliusától volt fogságban, és azóta nem nagyon tudatott magáról. Csak remélni tudta, hogy Ádám fia nem kotyogta ki nagyapjának, hogy hová jutott az ivadéka. Tállyára menet szüntelenül azon járt az elméje, hogy vajon hol rontotta el. Nagyon megviselte a börtönben töltött idő.

*Uram, haragodban ne fenyíts meg engem;
felgerjedésedben ne ostorozz meg engem!
Mert nyilaid belém akadtak, és kezed rám nehezült.
Nincs épség testemben a te haragodtól;
nincs békesség csontjaimban vétkeim miatt.
Mert bűneim elborítják fejemet;
súlyos teherként, erőm felett.
Megsenyvedtek, megbúzhódtak sebeim oktalanságom miatt.
Lehorgadtam, meggörbedtem nagyon;
naponta szomorúan járok.
Mert derekam megtelt gyulladással,
és testemben semmi ép sincsen.
Erőtlen és összetört vagyok nagyon,
s szívem keserűsége miatt jajgatok.
Uram, előtted van minden kívánságom,
és nincs előled elrejtve az én nyögésem!
Szívem dobogva ver, elhagy erőm,
s szemem világa - az sincs már velem.
Szeretteim és barátaim félreállanak csapásomban;
rokonaim pedig messze állanak.**

* Zsolt 38.2-12

Gondolataiba merült, és sorra vette az eseményeket ekképpen:

Wolf és Áron testvéreivel, valamint Herskó nagybácsival többször megbeszélték még mielőtt Igarra költözött volna, hogy legyen tovább a család

sorsa. 1826-ban Wolf már Miskolcon lakott, igaz engedély nélkül, Áron Szikszón szabóskodott és Hersko bácsi pedig Zsarnón próbálta a családját eltartani. Valamennyien azon a véleményen voltak (és velük azonosan gondolkodott a távolabb rokon, Jakab bácsi is), hogy legyen egy rendes hivatásuk, de tartssanak össze egy kereskedelmi útvonalat is. Így került arra sor, hogy a három szabó-testvér közül a legfiatalabb, József leköltözött Miskolcra Igarra.

1827 év elején érkezett, éppen akkor, amikor a helyi előljáróság foglalkozás szerint összeírta az ott élőket. Mivel a 18. számú házhelyen lakott, ezen a sorszámon vezették be róla a könyvbe, hogy „*Joan Walkman Igar possessióban sartorként ténykedik*”. Hiába tiltakozott, miszerint ő legfeljebb Josephus lehetne, és a neve pedig Waldmann, a törvény emberei elkergették, és meghagyták neki, hogy ne okoskodjon, viselkedjék rendesen.

Nehezen illeszkedett be a senki földjén. Az Alföld kereskedelmét kezükben tartó görög kereskedőket végül is sikeresen elűző zsidók Igaron ugyan tárt karokkal fogadták a betelepülőket, azonban Józsefet, mint teljesen nincstelenet nem kedvelték, mert a közösségnek kellett helyette lefizetnie a letelepedéséért járó pénzt a földesuraknak, és nem látták biztosítottnak azt, hogy ezt bármikor is visszakapják tőle. Azonban akárhogy is volt, ellenszenvüket nem éreztették vele, csupán gyermekeinek mondogattak oda.

Hogy a helyzet még nehezebben kezelhető legyen, Józsefnek be kellett látnia, hogy a legszegényebb házalók, akik a lakhatási engedélyt ki nem adó szomszédos területekre jártak házalni, benne egy olyan valakit láttak, aki ő megélhetésüket veszélyezteti.

József sokat küszködött. Egy év múlva József felajánlotta a kölcsön visszafizetésével egyidejűleg, hogy az igari zsidók családok mindegyikének egy-egy munkát ingyen vállal el. Természetesen éltek vele, úgyhogy az első év szörnyű anyagi eredménnyel zárult, de a közösség végül is befogadta Józsefet a családjával.

*Orcád verítékével egyed a te kenyeredet,
míglén visszatérsz a földbe, mert abból vétettél:
mert por vagy te s ismét porrá leszesz.**

* 1Móz 3.19

1828. június 15-én hajtották végre Igaron a possessionis conscriptionának nevezett országos összeírást, ahol is Józsefről latinul a következőt jegyezték fel: „*Valdman Jos zsidó kézműves, teljesen vagyontalan házatlan zsellér, aki mint foltozó költözött ide.*”

József csak később értesült arról, hogy annak ellenére, hogy elmondta az összeírónak, honnan érkezett, nem vezették azt fel. Mivel nem volt mit tenni, nem járt utána, hogy ezt a hiányosságot pótolják, gondolván, soha senkit nem fog ez érdekelni. Mivel gyermekei Miskolcon éltek, a gyerekekről szó sem esett az összeírás során.

1829 nyarán költözött be a család Igarra. A két fiú mellett négy lánya is

volt, így a legjobb időkben is nyolc száját kellett etetnie. Nehéz idők voltak azok. Kényszerből még hajtónak is beállt rókavadászatokon, csak mikor az egyik uraság lövése megsebesítette, akkor hagyta el végleg ezt a veszélyes kenyérkeresetet.

1831 tavaszától őszig a zsidók között újra pusztított a kolera. Lányai mind elhaltak, felesége az elsők között halt meg. Micsoda gyász ült akkor a fején! Még apja sem tudta felvidítani, aki lóhalálában érkezett meg Tállyáról.

Aztán, amikor újraházasodott, és elvette a szomszéd Brüll lányt, egy kicsit vidámabban élt. Boldogságát koronázta meg, hogy nemsokára megszületett Dávid nevű fia. 1833 tavaszán, amikor megszületett egy ikerpár-leány, Rachel és Mina, Hersko fiát felküldte Wolfhoz Miskolcra, mert már nem bírta eltartani a családot.

Hajjaj, az ő szép Brüll Sárájával néha igazán meggyűlt a baja, mivel a mostoha jól bánt ugyan Ádámmal, de a fia nem nagyon kedvelte az új feleséget. 1834. augusztusi bar micvóján szinte tüntetőleg hagyta szó nélkül a mostohát, aki ezt soha nem tudta neki megbocsátani. Mondta is fiának József, hogy:

*Útálatosságot pedig ne vígy be a te házádba, hogy átokká ne légy,
mint az, hanem megvetvén vedd meg azt,
és útváltván útváld meg azt, mert átkozott.**

* 5Móz 7.26

*Ne szeresd az álmot, hogy ne légy szegény;
nyisd fel a te szemeidet,
és meglegszel kenyérrel.**

* Péld 20.13

1835 tavaszán riadalom támadt Igaron, híre ment, hogy a törvény embere közeleg, már Tiszabón is járt, megint összeírják a zsidókat, hogy aztán elhajthassák őket külföldre. Józsefet a hír nagyon érzékenyen érintette, mivel az utóbbi években kezdte egy kicsit rendbe szedni az életét, valamicske vagyongára is szert tett, és rendes kézművesként tartották számon. Végül a riadalom elült, a zsidóösszeírók csak néhány adatot kérdeztek és aztán továbbmentek. József háztartásáról annyit jegyeztek fel, hogy hitvesén kívül két fia és két lánya él vele együtt, sem testvére, rokona, szolgálója nem él vele együtt. Kézművességet folytat és évi jövedelme vagy 30 forint.

Nemsokára megszületett a következő lánya. Mivel már a háztartását egyedül nem tudta ellátni Sára, József felvett magához napszámba egy szolgálót. Ezek a dolgok ugyancsak megterhelték a családi vagyont, mert amikor 1836 tavaszán újra jöttek a zsidókat összeírni, az öt gyermek és egy szolgáló mellett már csak 10 forint jövedelmet tudhatott magáénak. A helybeli viszonyok megromlottak, József érezte, hogy megindult a lejtőn lefelé, de nem tudott mit tenni, nem volt kapaszkodója.

Mivel 1837-1838 között olyan rossz anyagai helyzetbe került, nem tudott mit tenni, atyja tudta nélkül negyedévekre rokonokhoz költözött. Wolf, Áron és a nagybácsik két évig tartották a vállukkal József családját is, de aztán megelégtették és hazazavarták őt Igarra. Csodálkoztak is a helyi zsidók, hogy merre jártak az elmúlt két évben, mivel a zsidóösszeíróknak mindkét alkalommal feltűnt a hiányuk, még nyomoztatni is nyomoztattak utánuk, tekintettel az elszaporodott bűnesetekre a környező falvakban.

1840 telén érkezett hát vissza József Igarra. Háza leomlott, pénze, javai nem voltak, ellenben már három fiát, négy lányát és a hitvessel magát kellett eltartania. Nem volt mit tenni, koldulásra adta a fejét. A közösség szánalommal tekintett a kilenctagú családra, de senki nem tudott segíteni. Az azévi zsidóösszeírás alkalmával a foglalkozáshoz koldust jegyeztek be, mivel József rendszeresen leginkább ebből tartotta el a családját. Vele szemben volt olyan gazdag zsidó is, mint Ernst Gáspár, aki 200 forint jövedelemmel bírt.

*A mi esztendeinknek napjai hetven esztendő,
vagy ha feljebb, nyolczvan esztendő,
és nagyobb részök nyomorúság és fáradtság,
a mely gyorsan tovatűnik, mintha repülnének.**

* Zsolt 90.10

*Hát nincsen-é segítség számomra;
avagy a szabadulás elfutott-é tőlem?!**

* Jób 6.13

*Miért csüggedsz el lelkem, és miért nyughatatlankodol bennem?
Bízzál Istenben, mert még hálát adok én néki,
az én szabadítómnak és Istenemnek.**

* Zsolt 42.12

Az iszonyatos időszak folytatódott. Ennivalójuk nem volt, tüzelőt úgy loptak a gyerekek a környező erdőkből. Ügyetlenül vadászni kezdtek az uraság vadjai között. Mikor Ádám megkérdezte, hogy ez nem tilos-e, József így felelt:

*Nem útálják meg a lopót,
ha lop az ő kívánságának betöltésére,
mikor éhezik;**

* Péld 6.30

1841 tavaszán az újabb összeírás során semmi változást nem tapasztaltak az összeírók. Feltűnt nekik, hogy egy koldulásból élő személy hogyan tarthatja el a családját, ezért Egerben erről jegyzéket tettek és hivatalból kiküldtek egy embert, aki figyelni kezdte a Waldmannokat.

1841. július 16-án József és Ádám csapdával elfogott egy gyönyörű szarvast Poroszló határában. Mikor lenyúzták az állat bőrét és húsát talicskába tették, lecsaptak rájuk a csendőrök és Józsefet lefogták. Ádám után kiáltott: „Eredj fiam nagyapádhoz, ne hagyd őt magára, istápdold ahogyan tudod!” Ádám a közeli csalitosba vetette magát és amint apját elhurcolták a bűnjelekkel együtt, hazamenekült.

Legalábbis így vélte József, aki 1842. április 25-én szabadult fogságából. Letöltötte a szarvas leölése miatt kiszabott büntetést, ezzel fizetve meg adósságát az uraságnak.

Az összeírók ezen a napon ismét Igaron jártak, és ismét eredménytelenül távoztak József házából, mert Sára asszony a még ott lévő gyermekekkel együtt elbujdosott a határban.

*Orczád veritékével egyed a te kenyeredet,
míglén visszatérsz a földbe, mert abból vétettél:
mert por vagy te s ismét porrá leszel.**

* 1Móz 3,19

1842 – 1856

*Ha a te atyádfia elszegényedik, és keze erőtlenné lesz melletted,
egítsd meg őt, akár jövevény, akár zsellér,
hogy megélhessen melletted.**

* 3Móz 25,35

József a sors kifürkészhetetlen akaratából épp halott atyjának teteme előtt állva tudta meg, hogy Ádám és Hersko fia katonának ment, miközben őt elzárva tartották Egerben. Miután elsiratta és eltemette atyját, magának mormogta:

*És miután eltemette őt, szóla az ő fiainak, mondván:
Ha meghalok, ebbe a sírba temessetek engem is,
a melybe az Isten embere temettetett,
tetemimet tegyétek az ő tetemei mellé;**

* 1Kir 13.31

A temetés után József hazament. Hiányzott neki Sára, de nem tudta, hogy hogyan fogja őt fogadni.

Otthon három hónapig nem szólt hozzá felesége. Akkor esett meg a szíve az urán, amikor az három napon keresztül, alvás nélkül varrt-foltozott, hogy legyen betevőjük.

Mivel Ádámot és Herskot nem kellett etetni, legnagyobbik és igen szép lánya pedig férjhez ment egy jobb módú emberhez, az 1843-as év viszonylagos

jólétben telt el. Mindig volt mit enni, József újra házalni kezdett és fiaitól kapott zsoldpénzt is a családjára tudta fordítani.

A politikában is kedvezően alakultak a viszonyok a zsidókra nézve, így József bizakodva nézett a jövő elé, és szívélyesen ültette le új házában az 1844 tavaszán ismét megérkező összeírókat. Mivel egy fia és három lánya eltartása mellett 8 forint bevételt és 10 forint kiadást vallott be, már mint házalót jegyezték fel, csupán szóban utaltak arra, hogy korábban bizony koldus volt „ez a József zsidó”. Azt az egy forintot, amit József azért tett a zsebükbe, hogy többé ne emlegessék fel senkinek a rossz időket (rontva ezzel az ő hírnevét), természetesen készségesen elfogadták.

Mivel a fiaitól kapott zsold és a veje által biztosított javak lehetővé tették az időközben tüdőbeteggé lett Józsefnek, hogy felhagyjon a házalással, napjait Sára mellett otthon töltötte, és minden idejét arra fordította, hogy a meg vele lakó fiát és három lányát felkészítse az életre.

*És tanítsd őket a rendeletekre és törvényekre
és add tudtokra az utat, a melyen járniok kell
és a tenni valót, a melyet tenniök kell.**

* 2Móz 18.20

*Tanítsd a gyermeket az ő útjának módja szerint;
még mikor megvénhedik is,
el nem távozik attól.**

* Péld 22.6

1845 tavaszán a már ismert összeírók jelentek meg, és (egy forint áldozat mellett) nem firtatták, hogy Józsefnek honnan van 10 forint bevétele 11 forint kiadása mellett, ha nem dolgozik semmit, mint családfő. Ugyanebben az évben József újabb lánya házasodott meg, és ezáltal újabb terhek gördültek le válláról. Igaz, hogy lányát Tarnopolba vitte a veje, de mivel ígéretet kapott arra, hogy néha levelet küldenek neki, már ezt sem bánta. A többi zsidó megöröknyödésére harangozást vállalt a helybeli református templomban.

1846 tavaszán, mint mindig, újra eljöttek az összeírók. Egy fiú, két lány mellett 12 forint bevételt és 13 forint kiadást számoltak fel neki, aki ismét szegényebb lett egy forinttal, miközben kikísérte a törvény embereit. Mikor ezek megkapták a pénzüket, még feljegyezték a lapra azt is, hogy József lett a harangozó a faluban, hogy legyen min gondolkodnia majd annak, aki az adatokat értékeli. József nem tudta, hogy többé zsidót összeírni nem jön már senki.

1847-ban a környékben rovásadót vetettek ki, Józsefet sem kerülte el a kivetés, egy fejőstehenet és egy nagyobbacska legelőt mondott magáénak. Ezek után kölcsönt felvéve befizette a 2 forint 18 krajcár megyei adóját.

1848 áprilisában József, aki ekkor már ötvenhárom éves volt, rémülten hallgatta a híreket az állítólagos szórványos országos zsidóüldözésekről. Mivel az

a hír járta, hogy Gyöngyösön nagy a rokonszenv a zsidók iránt, elment meghallgatni rabbi Wolf Lippe szavait a hálaadó istentiszteleten, hogy erőt merítsen abból.

1848. május 29-én József hivatalos ügyben épp Füreden tartózkodott, amikor is látta, hogy a tizenhat és hatvan év közöttiek közül nemzetőröket toboroznak. Beállt hát a sorba, hagyta, hogy a tömeg lelkesedése magával sodorja őt is. Közvetlenül előtte Blau Jakabot sorozták. Mivel József köhögőrohamot kapott az izgalomtól a sorozótisztek előtt, azok félve, hogy járvány üti fel a fejét, Józsefnek nem tették lehetővé, hogy nemzetőrként szolgáljon. Megszégyenülten átkozta őket.

*Most pedig nevetnek rajtam,
a kik fiatalabbak nálam a kiknek atyjokat
az én juhaimnak komondorai közé sem számláltam volna.**

*Jób 30,1

József, akit nagyon megviselt alkalmatlansága, egész júniusban szomorodott, alig lehetett vele szót érteni. Mikor júliusban felütötte a fejét újra a kolera, József, aki ebben a halálos kórban vesztette el egyszer a fél családját, kimeneült a pusztaságba Tiszabő felé, és meghúzta magát egy elhagyatott tanyán.

1848. július 26-án érkeztek meg az orosz csapatok Füredre. A portyázó négyes-ötös katonák mindent feldúltak és kiraboltak, amit csak értek. Józseftől elvették kalapját és megtaposták a földön, feleségét és gyermekeit megbotozták és elvitték egyetlen fejőstehenüket. Mikor a rablást követően két óra múlva az egyik orosz újra visszatért és erőszakoskodni kezdett József lányával, József a kardot kiragadta a kezéből és ledöfte a katonát. Csak ennyit mondott:

*A ki vermet ás, abba beesik;
és a ki a gyepút elhányja,
megmarja azt a kígyó.**

*Préd 10.5

A gyilkosság miatti riadalomban azt találták ki, hogy bemenekülnek Füredre és elrejtőznek József egyik rokonánál, Waldmann Jakabnál, akinek volt akkora háza, hogy elrejtse őket. Így is lett, ott maradtak augusztus 10-ig, amikor is az oroszok elvonultak. Az orosz katona esetéről pedig semmit nem beszéltek ezután.

A Szabadságharc viszonylag békésen telt el, csupán azt hiányolta József, hogy nem kaphatott leveleket katona fiaitól.

1850 februárjában váratlanul hazalátogatott Ádám a feleségével. Ádám elmondta, hogy feleségét, Klein (akit néha Schwarznak hívtak) Hannát Naszódon vette feleségül 1849 januárjában, és akit utolsó hetes várandósként hozott haza magával. Az após és a menyé összeölelkeztek, József megértette, hogy ismét nagypapa lesz.

*Te tanítasz engem az élet ösvényére,
teljes öröm van tenálad;
a te jobboldon gyönyörűségek vannak örökké.**

* Zsolt 16.11

*Mert csak pillanatig tart haragja,
de élethossziglan jóakarata;
este bánat száll be hozzánk, reggelre öröm.**

* Zsolt 30.6

Ádám elmesélte Józsefnek, hogy az elmúlt két évben merrefele vett részt csatákban. József elhűlve hallgatta megemberesedett fiát, aki elmondta, hogy a Szabadságharc leverése után decemberben vált tartalékos szolgálatú határórré, a végleges leszereléséről nem tud közelebbit.

Mivel Hanna másnap megszülte Dávidot, Ádám is jelen lehetett Józseffel együtt a szülésnél. Dávid kis testét a magasba emelve, Ádám hálát adott az Úrnak, hogy megadta neki azt a napot, hogy apává válhatott. József boldogan nézte el családját.

Mivel Ádám néhány nap múlva visszaindult Besztercére, az apjára bízta feleségét és fiát. Nem is volt semmi baj közöttük, szűkösen, de megvoltak valahogy.

1851 novemberében ismét hazaérkezett Ádám, azzal a hírrel, hogy lehetséges, hogy jövőre véglegesen elbocsátják a hadseregből, ahol egyébként szabóként is dolgozott. A következő év júliusában megszületett második fia, Bernát, de a kisfiú mindenki szomorúságára egy hónap múlva meghalt.

Szeptemberben érkezett haza ismét Ádám. Miután meggyászolta kisfiát, és keblére ölelte elsőszülött fiát, elmondta az apjának, hogy jövőre biztosan nem szerelhet le, valami probléma támadt ekörül a seregben. József közben egyre többet szenvedett gyenge tüdejével. Néha hetekre ágyba került, senki nem tudta, meddig bírja még legyengült szervezete a megpróbáltatásokat.

1853 augusztusában megszületett Ádám következő fia. Ádám éppen a szülésre érkezett, ezért ragaszkodott, hogy a gyermek a nagyapja után Márton és Áron nevet kapja. A baj csak ezután tudódott ki: Ádám feleségéről időközben kiderült, hogy viszonyt kezdett egy másik zsidóval. Ádám sértett és vigasztalhatatlan volt, fiait apjára bízta, és visszament Naszódra, de egy szóval sem illette és bántotta hűtlen asszonyát.

*Megpróbáltad az én szívemet, meglátogattál éjjel;
próbáltál engem, nem találtál semmi rosszat;
ha tán gondoltam is, nem jött ki a számon.**

* Zsolt 17.3

József nagyon nehezen birkózott meg a családi feladatokkal, majd amikor 1853 októberében meghalt Sára, a második felesége, már élni sem volt nagyon kedve.

József már halálán volt, amikor 1854. február 7-én végleg hazaérkezett Ádám, akit három nappal azelőtt elbocsátottak a seregből. Elmondta apjának, hogy hivatalosan kezdeményezte a válást feleségétől, mivel azonban látta atyja betegségét, nem részletezte, hogy pontosan mi is vezette erre a döntésre őt.

Ezután ápolta atyját, aki a gondos ápolás következtében újra erőre kapott. Április közepén elválasztották feleségétől, azonban, hogy a gyerekeknek ne kelljen anya nélkül felnőniük, a volt feleség is közvetlenül a család mellett lakott. A helyzet azonban tarthatatlanná vált, Ádám nem bírta az egyedüllétet, és októberben feleségül vette Braun Júliát. Ismét teljesnek látszott a család. Valamennyiük meglepetésére az új és a régi feleség jól megfértek egymással.

1855 decemberében József állapota rosszabbra fordult, és elköltözött Mezőszemerére, lányának családjához, akik jobb körülményeiknél fogva többet tudták ápolni. Fél év múlva, március elején József tüdőgyulladást kapott, mert a jeges kútból merített magának vizet.

Ádám március 24-én érkezett meg nővére házához. Másnap azzal a kendővel takarta le a halott atyja arcát, amelyet még nagyapjától, Mártontól kapott 1842-ben, mielőtt útnak indult volna Bukovina határára, a II. Oláh Határőr Gyalogezredbeli szolgálatra.

A rosszul halló rabbi Wildmann néven anyakönyvezte be a halálesetet, és mivel nem tudott semmit Józsefről, csak a halál okát jegyezte fel az anyakönyvbe. Ádám pedig, az apja sírjánál megszagatta ruháit, és gyászolta azt a tizenkét évet, amelyet elmulasztott apja életéből vele megélni.

Aznap este találta meg József naplóját, amelyből csak az első oldal maradt meg, a többi lap elenyészett az idők során.

"28. Septembris 841.

Drága Atyám! Mindég is tudtam a kincsről, mivelhogy azt álmodban kifecsegted előttem. Azonban azt is tudtam, hogy szándékaid szerint nem vagyok alkalmas a feladat betöltésére, egész életemben arra törekedtem, hogy Ádám fiamat minden veszélytől megóvjam és megőrizzem benne azt a hitet, hogy ő a Kiválasztott."

